

A nemzeties oktatásra és nevelésre nézve szintén nagyfontosságú, sőt nélkülözhetetlen idegen népek, szokások és viszonyok ismerete. A *nemzeti genius* fogalma nem a hasonlók, hanem a különbözők közt domborodik ki a maga valóságában; és csak annak biztos vezetése mellett tudjuk nevelésünk és oktatásunk göröngyös munkájában a nemzeti momentumokat mindenben kiemelni s azok uralkodó szerepét biztosítani.

A tanárvilágban a külföldi utazások, minthogy a szerzett ismeretek továbbközlésre számíthatnak, kétszeres fontosságúak. Az emberi szellem rétegei a könyv leveleihez hasonlíthatók. Mikor gondolkozunk, elmélkedünk, csak magunk olvasunk belőle; de mikor beszélünk, akkor már mással is közöljük tartalmát. E könyv lapjai gazdagodtak a görögországi út dús látnivalóin, s az élet változatos viszonyai közt sokféle módon értékesíthetők. De a szellem kincsei, ha nem közzétetnének, hasonlók volnának az olyan könyvhöz, mely örökre zárva van. Csak a közlés az a mód, mely a szellem kincseit kamatoztatni és növeszteni képes; csak azáltal válik a magán kincs az egész emberiség közkincsévé. Az ismeretek továbbadása annyi, mint a tőke kamatoztatása s a kamatoknak a tőkéhez csatolása: az elődök ránk hagyott tudására, fölfedezéseire az utódok tovább építhetnek; de az elhallgatott ismeretek az emberi művelődésre nézve semmi befolyást sem gyakorolnak s birtokosukkal együtt sírba szállanak.

(Arad.)

CSERÉP JÓZSEF.

## IRODALOM.

**A Magyar Nemzeti Irodalomtörténet.** Vázlat irodalomtörténeti szemelvényekkel. Tanító-, tanítónőképző-intézetek, felsőbb leányiskolák számára és magánhasználatra összeállította Katinszky Géza. 3-ik javított és bővített kiadás. Budapest 1893. Lauffer Vilmos kiadása. Ára?

E könyv a maga tantárgyával szorgalmasan és buzgón foglalkozó tanár munkája, a mely — ha kivált a nagyszámú és jól megválogatott szemelvényeket tekintjük — kellő vezetés mellett eléggé tájékoztathatja irodalmunkban azokat a növendékeket, a kiknek számára írva van. Magántanulásra már kevésbé lehet biztos kalauz, mert sajátos *szervezete* a benne foglalt elméleti anyagot meglehetősen szélesebbé teszi. Könyvben, még ha iskolai könyv is az, nem tartom helyesnek az irodalomtörténet és szemelvények oly összevegyítését, a mint itt találjuk; mert ez a berendezés megnehezíti az áttekinthetőséget. A tanító eljárása (methodusa) igen helyes, ha ezt az utat követi, de ez megeshetik a könyvnek ilyen beosztása nélkül is. A szerkezetről szólva, meg kell említenem

egy pár helyet, mely nem felel meg a logikus felosztás követelményeinek. A 365. lap végén a Szarvas-Simonyi-féle nyelvtörténeti szótár erőszakosan van beszűrve a Czuczor Gergely életrajzába: valamint «jelesebb humoristáink katalogusa is» a regény és novella-irodalom» áttekintésének végére, az 533. lapon. Mondtam, hogy a szemelvények elég jól válogatvák s elég bő anyagot szolgáltatnak az összefoglaló elmélet számára. Helyes és szorgalmas munkára vall az is, hogy a nagyobb művekből kiszakított darabok a rövid tartalomkivonatok által a mű egészébe be vannak helyezve s így a tanulónak az egész műről adnak valamelyes képet. Helyes eljárás, hogy a szemelvények részint rövid jegyzetek, részint jelesebb íróink æsthetikai dolgozataiból vett nagyobb, összefüggő kommentárokkal vannak magyarázva. De nem helyeslem oly művek felvételét a szemelvények közé, melyeket a tanulónak elejétől végig szükségkép olvasnia kell, minő pl. Arany Toldi-ja (I. rész), melyet nyolcz krajczáros kiadásban minden tanuló megszerezhet, — sem olyanokét, a melyeknek magyarázatos kiadásai az iskolákban úgy is közkezen forognak, a milyen pl. a Zrinyiásznak Schlatter-féle kiadása. A szemelvényekhez írott apróbb magyarázatokhoz meg kell jegyezmem, hogy közöttük nem egy téves van, a melyek tehát a jövő kiadásban javítandók lesznek. Helytelen pl. hogy a szerző a Halotti Beszéd és a Königsbergi Törredék nyelvét még mindig Toldy szerint magyarázza, holott a hangtan Toldy óta nálunk is, másutt is sokat haladt. Innen származik a sok téves hangtani adat a 23, 24. és 27. lapon. Nagyon elmaradt álláspont az az etymologia is, mely a 24. lapon a régi achsin (olv. ahszin) szót a héber issa szónak visszafelé olvasásából származtatja. (Mellesleg megemlítem, hogy a héber אשה magyar átírásához nem kell sch-val jelezni az s hangot, mint a hogy a német teszi, s a hogy a szerző is írja, s akkor mindjárt nem lesz oly frappans a hangegyezés a magyar achsin és a héber asch-schi [az issa visszafelé olvasva!] között). E szó magyarázatára különben I. Budenz Magyar-Ugor Összehasonlító Szótárát a 759. lapon! Ilyen etymologia a 40. lapon az is, hogy a *tölcsér* szó gyökere a *tölts* parancsoló módú ige alak. A 35. lapon, Tompa Szt-László-jára írt jegyzetül hibás a *tordai háradék* magyarázat. Hisz Tompa maga mondja a költeménynek az itteni szemelvényből kihagyott részében, hogy ez a csoda *Torna* megyében történt Szt-Lászlóval:

«A megnyugodásra nem is hagyván időt,  
Ügyes-bajos dolog *Tornába* hívta őt.»

Tehát világos, hogy Tompa itt a *szádelői* (tornamegyei) hegyhasadékot érti. *Isonymus* (252. l.) nem «köznevé» hanem = ugyanazon nevé (ισόνυμος). — Nem világos, sőt zavart okoz a 257. lap magyarázata *Chi-*

r onról. A 6. számú jegyzetből kiviláglik, hogy itt Berzsenyi Chiront összetéveszti Lykomedes-szel; tehát így kellene magyarázni. *Ethopoea* korántsem annyi, mint utánalakítás, utánzás (458. l.), hanem ἠθιοποιία = erkölcsrajz, jellemrajz. Az angol Montgomery nem így olvasandó: «Möntgömeri»! (479. l.); hanem Möntgömeri, t. i. egy o és a közötti hanggal mondanodók ki a benne levő o-k. A következőkben rá fogok mutatni azokra a tárgyi hibákra, a melyek a tanulmány mai állásával ellenkező állításokból és adatokból származnak, vagy vitás kérdésekben használt kategorikus állításokból vagy egymásnak ellentmondó állításokból. Például szolgáljanak ilyenekre a felsorolandó helyek: A hun mondákat alkotó «mesés hagyományok külföldi írók műveiből kerültek hazai krónikáinkba s innen a nép tudatába» (3. lap). A természetes út ép az ellenkező; a nép nem a krónikákból tanulja a mondákat, hanem a krónikás veszi át a néptől. Lásd ezekre nézve: Grimm W. Die deutsche Heldensage 1867. 165, 307. l. és Petz Gedeon «A magyar hunmonda» című jeles tanulmányát a 93. skk. lapokon. Helytelen a hunmondában előforduló hadisten kardját *Mars* kardjának nevezni (8. l.) *Ares* kardjának Priscos nevezi azt, a ki a hunmonda ezen részét följegyezte (a mi krónikásaink egyáltalában nem említik), v. ö. Petz említett tanulmánya 51. lapjával. Épen ily hiba a 8. lapon az az állítás, hogy Attilának Buda *bátyja* volt. Maga a szerző ellentmond ennek a 436. lapon: «A krónikákból nem lehet megállapítanunk, melyik testvér volt az idősebb.» Helytelen az az állítás is a 11. lapon, hogy «a hadak vezére Botond vala.» Megczáfolja ezt a 19. lapon a Márk krónikájából vett szemelvény, mely szerint «Botond legkisebb a magyarok között» s «a magyarok *Apor* nevezetű vezére parancsolá Botondnak» stb. Szerzőnk ugyanis az ősmundák felsorolásában igen gyakran összetéveszti e mondák modern költői felfogásait a krónikások elbeszéléseivel. A kettőt megnevezve egymás mellé állítani tanulságos lenne, de őket összetévesztgetni ellenére van a tudománynak. Nem lehet kategorice állítani, hogy Anonymus könyve a XII. századból való (23. lap). A Halotti Beszéd (és nem «halotti beszéd») fenmaradt példányainak iratási ideje a 26. lapon a XII. század és 10 lappal odább már a XIII. század. A 39. lap szerint az «Ének Pannonia megvételeéről» a «legrégibb verses maradványa irodalmunknak», de szerzőnk megfeledezett a Königsbergi Töredékben foglalt Szűz Máriát dicsőítő énekről. Ugyanis az (39. l.) előbb nevezett Ének iratási idejeül, helyesen a XV. század vége, vagy a XVI. eleje van említve. De mit keres az Ének az Anjouk és Zsigmond kora szemelvényei közt? Az 51. lap kategorikusan állítja, hogy Mátyás Budán 40.000 (!) tanuló befogadására tervezett egy főiskolát; holott e történeti tévedést Salamon Ferencz (Bpesti Szemle 1885. II.) egészen más világitásba helyezte. Bessenyei színművei, köztök a «Philosophus» is, «jellemfestés dolgában gyöngék» (235. l.) A Philosophus jellemeiről mást mond

Gyulai (Olcso könyvtár 138. szám, XII. skk. lapjain.) A 240. lap szerint Csokonai megírja Dorottyáját s «*később* (?) Csurgón a gymnasiumnál segédtanárrá lett»; Toldy szerint a Dorottya a költő «csurgói lakása idejében készült» (Magyar Költők Élet. I. 294.) A 242. lap szerint Himfy Szerelmeiben mind az *énekek*, mind a dalok 12 soros Himfy-strófában írvák; a dalok igen, de az énekek *nem*. Kategorice bajos azt állítani, hogy Kisfaludy S. nem utánozta Petrarcát (243. l.), mert Toldy, Beöthy, Imre Sándor szerint, hatása alatt állott legalább. Budai Ferencz Polg. Lexicona nem «a XV. század végeig» (286. l.) terjed, hanem a XVI-ikéig. Helytelen adat Beöthy után (Irod. tört. II. 8. lap, még a 6-ik kiadásban is), hogy az Akademia palotája 1859-ben épült. (288. l.); tényleg 1862—1865-ig épült az. L. Vázlatok a M. T. Akademia félszázados történetéből, Bpest 1881. A 324. lap szerint Fáy «egy pæd. munkát is írt». Irt többet is. V. ö. Badics F. Fáy Életrajza, és Komáromy Fáy A. mint pædagogus (Nemz. Nőnevelés 1886). A 377. lap szerint Tompa születési éve 1819, s a 462-iken 1817. És ez nem sajtóhiba. Tompa maga mondja (Arany J. levelezése I. 443.) hogy előbb ő is az 1819-et tartotta születési évének, azonban 1857-ben a rimaszombati anyakönyv helyre igazította erről való nézetét. És ez a két ellentmondó adat még ma is kering egymás mellett a könyvekben. Toldy 1868-ban nagyon természetesen még 1819-et említ, de már 1871-ben 17-et. Ugyanezt írja Szász K. 1870-ben és Ferenczy József (Tompa Mihály) 1877-ben; Beöthy azonban még 1884-ben is (Ir. Tört. 3-ik kiadás) 1819-et említ, de már újabban ő is megjavította ez adatot. Ép ily téves adat a 453. lapon az, hogy Tompát az Akademia 1857-ben választotta levelező tagjává. Toldy (M. Költők Élete) és Szász Károly (Tompa költeményeinek kiadása alkalmával) 1858-at írnak, és ez a datum a helyes, mert az Akademia 1847 után egész 1858-ig, decz. hóig, közülést nem tartott s így tagokat sem választott. Szerzőnk e hibás adatot valószínűen Ferenczy József fentidézett munkájából vette (74. l.), a hol Tompa egy levelének kelte, melyben Tompa az Akademia tagjává választásáról ir Lévaynak (1858 jan. 6) szintén szükségkép téves; lehet, hogy talán Tompa maga keltezte, mint ez másokkal is gyakran megesik, 1859 első napjaiban írott levelét tévedésből 1858-ról. Egy ily adat különben egy isk. kézikönyvben nagyon mellékes s bátran el is maradhatott volna; de ha már benne van, érdemesnek tartottam rektifikálni. — A 436. lap szerint «Arany 1863-ban írta meg» a «Buda Halálát.» Ez sem correct adat. V. ö. Arany Hátrahagyott Iratai és Levelezései I. köt. VII. lap, hol Arany László szerint kéziratán feljegyezte Arany, hogy kezdette 1862 február végén, befejezte 1863 május 6. — A 469. lap szerint Arany 1870-ben lép vissza a titkári teendőktől. Ez valószínűleg észre nem vett sajtóhiba 1879 helyett. Nem vállalkozhattam arra, hogy minden e fajta tévedést kijavítsak. Ezekben csak figyelmezt-

tetni óhajtom a szerzőt, hogy a jövő kiadás alkalmával pedánsabban nézzen utána adatainak s ne csak meglevő kézikönyvekből merítse azokat, hanem vegye tekintetbe a forrásmunkákat is, a melyeken azonban nem a Conversations Lexikonokat értem. Nem tartom ugyanis ily természetű munkához illőnek azt, hogy benne az Athenaeum Kézi Lexikonára történik, mint forrásra, hivatkozás (pl. a 456. lapon) itt inkább azt az értekezést kellene idézni, a melyből a lexikon az illető adatot vette. — E könyv *stilusa* általában véve elég gondos, de még sem egészen tiszta holmi idegenszerűségektől és hibás szavaktól. Ha másutt elcsusztnak is, ily munkában feltűnnek az e félek: «Egyes mondákkal a hunok korábban is *bírnak*.» — «A hunok *birtak* nemzeti mondákkal» (7. l.) «Mielőtt *utra kelnének* (látinos) vezérükké Álmost választák» (10. l.) «*hason* hangzású szó» (24. l.). — A 242. lap közepén túl így kezdődik egy hosszú mondat: «Majd kiszabadulván a fogságból» stb. Ezt az erőszakosan oda vonszolt közbevetés kiforgatja korrekt voltából. Nem szabatos ez sem az 1. lapon: «fajunk szellemi életének fokozatos emelkedése talán irodalmi munkásságra is buzdíthat», — az összefüggés szerint, e helyett van: fajunk sz. élete fokozatos emelkedésének szemlélése talán — stb. A 109. lap elején levő nem szabatos stílus az oka, hogy úgy látszik, mintha a népieseket (Dugonics, Gvadányi stb.) is a klasszikus irány hívei közé sorozná könyvünk. — A 460. lapon az 57. §. elején ezt olvassuk: «Nemzeti műköltészetünk aranykorát a rendi alkotmány ingadozásával a 40-es évek derekán érte el.» Hogy lehet két ily különböző fogalmat ily módon összekötni?! Általában megjegyezhető, hogy e könyv stílusa ott, a hol korszakokat vagy egyéneket nagy vonásokkal jellemez, sok helyütt nem elég világos és szabatos és nem olyan, hogy a tanulónak könnyen érthető lenne. A korszakok jellemzését s az eszmék fejlődésének kimutatását illetőleg sokban megelőzi e könyvet Dr. Horváth Cyrillnek újabban megjelent hasonló tárgyú iskolakönyve. Itt veszek magamnak alkalmat annak kifejezésére, hogy szerzőnk munkájában igen sok az *aprólékos* adat, melyeknek nagy része bátran elmaradhatott volna. Az ilyenek csak az emlékezetnek megterhelésére valók, de a dolog lényegét nem érintik. Mire való pl. annak elsorolása, hogy a Chronicon Budense példányai mely könyvtárakban maradtak fenn (51. l.)? Mire való szóról-szóra idézni, mit ír Baranyai Decsi a Janus Pannonius elveszett m. nyelvtanáról? (52. l.) Mire való Bodó János és Kolosi Török István kísérleteinek felemlítése (151. l.)? Az ilyenek helyett többet kellene szólni pl. Apáczairól, kit 5—6 sorban méltat csupán a szerző (150—151.); vagy a Zrinyiász fejtegetésében ki kellene terjeszkedni Zrinyi kiváló jellemző tehetségére, mely egészen hiányzik (153. l.) stb. stb. A mi irodalomtörténet-íróinknak nem lehet elég melegen ajánlani az anyag megválogatását illetőleg (s itt különösen az elmé-

leti részre érzék) Nisard azon elvét, melyet így fejez ki a Francia Irodalom Történetében: «Bármely irodalomtörténet annak a története, a mi az illető nemzet irodalmi műveiben nem szűnt meg igaz lenni, élni, a szellemekre hatni s a közművelődés állandó és lényeges része lenni. Ez az illető nemzet szellemi tőkéje, a nemzet lelke, a mint fellelő írott műveiben nyilatkozik» (I. k. 9. l.). Ez az elv különösen alkalmazandó lenne az iskolai kézikönyvekre, melyeknek szűk köréhez képest igen gondosan meg kellene a lényegest a lényegtelenről válogatni. — A bírálati utasítás megkívánja a bírálótól, szóljon arról is, hogy nem foglaltatik-e a könyvben felekezeti elfogultság? Azért itt ehhez is hozzá kell szólanom. Nem mondom, hogy elfogultság, de felekezeti színezet van e könyvben. Pedig a ki azt akarja, hogy könyve az ország összes iskoláiban elterjedjen, annak nem kellene a *vitás kérdésekben* egyik vagy másik felekezet különleges nézeteit bevinnie a könyvbe, hanem lehetőleg az általános igazságra törekednie, vagy ha ezt nem találja meg, a két ellenkező nézetet egymás mellé állítania. Nem katolikus, vagy protestáns színezetű irodalomtörténetet kellene írunk, hanem objectív álláspontra helyezkedve, *magyar* irodalomtörténetet, melyben az exclusiv felekezeti szempontok teljesen hiányzanak. Nem mondom, hogy szerzőnk erre sok helyt nem törekedett, de néhol mégsem tette. Példák: a XVI. században «a vallásszakadás siettetni látszott az országot a végényeszet felé», «ily viszonyok közt az irodalom is csak *nehézen* indulhatott fejlődésnek.» Ennek pár sorral alább már ellent mond: «a reformatio az irodalom fejlődésére jótékonyan hatott.» Nagyon kategorikus és éles ez is: «a mohácsi csatában elvérzett kath. főpapok gazdátlanul maradt birtokaira áhítózó főurak nemcsak maguk tértek át az új vallásra, hanem jobbágyaikat is kényszeríték az új tan elfogadására» (69—70. l.). Magyar őseink emlékét sértjük, ha az új tan befogadását *csupán* önző okokra, vagyoni kapzsiságra visszük vissza. A XVI. század vallásos irodalmában «a kezdetet is katolikus írók vetették meg» (91. l.). — «Pesti Gábor fiatal tudós pap» (u. o.) v. ö. Beöthy: Magyar Próza I. 136. — A jeremiadokban (93. l.) nagyon kiszínezi a felekezeti szenvedélyt és keserű gyűlölködést, de ugyanezt nem mondja el Balásfy Tamás és Sámbar Mátyás polemikus munkáiról. Az 508—511. lapokon Lonkay után külön fejezetet áldoz a *katholikus vallásos költőknek*; de elhallgatja, a mit az altera pars érdekében fejtegetni kellene, hogy *protestáns vallásos költőink* is vannak, a kik nem kevesebb szorgalommal és sikerrel művelték ez irodalmi ágat. Baksay Dániel a zsoltárfordító, Ecsedi Miklós, Elefánt Mihály, Bonyhay Beniamin, idősb Kiss Áron, Czelder Márton, Fejes István, Illyés Bálint, Sántha Károly, Csengey Gusztáv, Gyóry Vilmos, Dobos János stb. stb. oly nevek, a melyek bátran oda állíthatók lennének az 508—511. lapokon elsoroltak mellé (V. ö. Uj

Magyar Athenás, szerk. Sz. Kiss Károly, Budapest, Aigner L. kiadása). — Csupán szerzünk speciális álláspontjából magyarízható pl. az is, hogy Csiky Gergely rövid életrajzából teljesen kihagyta azt, hogy e kiváló drámaírónk előbb kath. pap volt. Pedig Csikynek épen papi neveltetéséből lehet megérteni számos jeles tulajdonságait, melyek őt mint nagy írótt jellemzik (V. ö. Berczik Árpád Csiky felett mondott emlékbeszédével). Szólanom kell még ahhoz a kérdéshez, megfelel-e e könyv azon iskolák tervének, a melyek számára engedélyezése kéretik? Minthogy e könyv a magyar irodalomtörténet anyagát rövid összefoglalásban előadja; minthogy továbbá eddig sem a tanítóképzők sem a felsőbb leányiskolák számára *részletezett* tantervünk nincs, a melyhez apróra hozzá lehetne mérni az iskolakönyvek anyagát: tehát azt kell mondanom, hogy e könyv nem ellenkezik azon iskolák tervével, a melyek számára engedélyezése kéretik; de ép úgy nem ellenkezik pl. a középiskolákéval sem. Szóval e könyvnek, az iskolák faját tekintve, speciális jellege nincs. Tanítóképző-intézeti jellege ellen szól pl. az a körülmény, hogy még csak meg sem nevezi Fáynak összes pädagogiai munkáit; felsőbb leányiskolai jellege ellen pl. ilyen passus Kisfaludy Irené-jének ismertetésében: «Leo, balsorsunk úgy akarja, hogy e *romlékony test a zultáné legyen*, de szívem a tied» (304. lap.). Feltűnő, hogy míg a szerző a szemelvényekben, pl. Csokonay Dorottijában, igen sok részletet helyesen kipontoz, addig e helyet mégis benfelejtette. — Bár e munka nem igen közelíti meg azt az ideált, melyet a jövőben a különfajú iskolák könyveiben bizonyára megfognak valósítani: mindamellet jelen viszonyaink között, különösen *bő és magyarázatos szemelvényeiért*, a kért iskolák részére engedélyezhetőnek véleményezem, azon megjegyzéssel azonban, hogy jövőre benne a megjelzett fajú hibák kijavíttassanak s felekezeties színezete lehetőleg letöröltessék. — A könyv külső kiállítása elég csinos s a czélnak megfelelő.

(Orsz. Közokt. Tanács.)

KOMÁROMY LAJOS.

**Életpályák.** Útmutató minden pályára, az arra előkészítő összes tanintézetek és vizsgák ismertetésével, különös tekintettel a katonai nevelő- és képző-intézetekre, az ipari, kereskedelmi és általában kevésbé ismert pályákra. Az összes minősítő, szervező törvények, szervezeti szabályok, rendeletek, utasítások, ministeri jelentések, iskolai értesítők alapján. Összeállította *Ferenczy István*, nagyszabeni m. kir. állam főgymnásiumi tanár. Pozsony, Budapest, Stampfel Károly kiadása 1893. Ara két korona. 112 lap.

A szerző fenti műve irodalmunkban valójában hézagot pótol, s mint kiváló gondnal és szorgalommal összeállított úttörő irodalmi terméknek nagy hasznát vehetik különösen középiskolai igazgatóink, ki-  
ket lépten-nyomon kérdeznek a szülők, hogy tanulmányaikban bármi